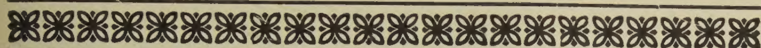
Gereformeerd Theologisch Tijdschrift.
Redactie-Adres: Prof. Dr T. HOEKSTRA te Kampen.
Aflevering 9. Januari 1933.

DE GRONDSLAG VOOR HET PENSIOEN VAN DEN EMERITUS-PREDIKANT

door

Dr D. J. DE GROOT te Woudsend.

Tot de artikelen der Dordtsche kerkenorde, welke gedurende de veertig jaren, die sedert de vereeniging der beide vrije gereformeerde kerkengroepen het drukst besproken zijn, moet zonder twijfel het dertiende worden gerekend, dat voor de pensioneering der emeriti predikanten de richtlijnen aanwijst. Jaren aaneen heeft het de kerken bezig gehouden op haar vergaderingen en in haar pers. Men kan veilig zeggen, dat er na 1892 geen generale synode is gehouden, tenminste geen synode, die op den gewonen tijd en ter behandeling der gewone zaken samen kwam, of zij zag zich genoodzaakt aan voorstellen betreffende de verzorging der emeriti een breeder of bescheidener plaats op haar agenda in te ruimen, niettegenstaande het feit, dat zij zich zelf bewust bleef inzake de pensioenen slechts een beperkte macht te bezitten [1]) Er heerschte rondom dit artikel en ten opzichte van zijn practische uitvoering geruimen tijd groot verschil van gevoelen. Lang niet overal werd het leidend beginsel, dat onze vaderen in artikel dertien hebben uitgesproken, zuiver aangevoeld en duidelijk gezien. En ook toen de juiste interpretatie daarvan niet meer werd aangevochten heeft het veel tijd en

[1]) Vgl. het rapport van de deputaten inzake de uitvoering van Art. 13 der kerkenordening, met de wijzigingen, uitgebracht op de Synode van Utrecht 1905. Acta pag. 215.

moeite geëischt om dit beginsel ook in de praktijk van het kerkelijk leven overal tot onbetwiste heerschappij te brengen.

Er behoort daarom eenige moed toe, ook voor hem, die den moeizamen arbeid ten koste waarvan de heden geldende regeling verkregen werd alleen uit de historie kent, om een onderwerp ter sprake te brengen, dat dit artikel rechtstreeks raakt. Men loopt daarbij immers verschillende kwade kansen. Eenerzijds is het niet onwaarschijnlijk te achten dat de belangstelling voor dit punt langzamerhand raakt uitgeput en de vragen, die daarmede samenhangen, vanwege de hardnekkigheid waarmee zij vroeger de kerken hebben vervolgd, bij velen meer afkeer en verveling zullen opwekken dan sympathie. Anderzijds heeft de schrijver ernstig te rekenen met het gevaar, dat hem verweten zal worden door het wederopenen van discussies over Art. 13 de plaats in gevaar te brengen welke de bepalingen, die thans van kracht zijn, zich steeds meer in het kerkelijk leven verwerven. Is het geen eisch van gezond verstand en voorzichtig beleid om voorloopig tevreden te zijn met hetgeen tot dusver tot stand is gekomen of zich althans daarbij neer te leggen ? Behoort men de regeling die nu principieel zoo goed als algemeen aanvaard is, geen gelegenheid en tijd te geven om ook haar practische bruikbaarheid te bewijzen ?

Overwegingen van dezen aard zouden mij dan ook stellig in het publiceeren van deze bladzijden hebben weerhouden, indien daarin zou worden aangedrongen op ingrijpende veranderingen in de regeling die thans is geldende. Het is allerminst mijn bedoeling besprekingen te heropenen, die eenmaal tot een gelukkig einde zijn gebracht ; nog veel minder wensch ik een poging te doen tot het scheppen van nieuwe moeilijkheden. Uitdrukkelijk stel ik voorop, dat ik mij bij de omschrijving op de verschillende synodes van het beginsel van artikel 13 gegeven zonder eenig voorbehoud kan aansluiten. Maar al ben ik om die reden van meening, dat een gedachtenwisseling over het principe van artikel 13 in dezen tijd even overbodig

is als ongewenscht, dit wil niet zeggen, dat ik daarom ook het laatste woord gesproken acht over de practische toepassing, welke dit beginsel in de bestaande regeling heeft gevonden. Wanneer men de bepalingen, die thans van kracht zijn aan het leidende principe toetst, komt het mij voor, dat dit althans bij een hunner niet voldoende tot zijn recht komt. Daarom waag ik het met betrekking tot die bepaling een wijziging te bepleiten. En ik hoop aan te toonen, dat deze voorgestelde verandering niet alleen logisch voortvloeit uit den gedachtengang van artikel 13, maar ook het practisch voordeel biedt, dat zij de kerken bewaart voor allerlei moeilijkheden, welke aan de werking der tegenwoordige bepaling noodzakelijk zijn verbonden.

Op de generale synode, die in 1905 te Utrecht werd gehouden en die voor de uitvoering van artikel 13 zulke belangrijke besluiten nam, spraken deputaten o.a. uit, dat er geen onrecht geschiedde, maar integendeel juist aan een eisch van billijkheid voldaan werd, wanneer bij de bepaling der onderscheidene pensioenen o. m. rekening gehouden werd met het bedrag van het tractement, dat den emeritusverklaarde laatstelijk was toegekend [2]). De synode heeft zich daarmede vereenigd en een regeling aanbevolen, waarbij tusschen het laatstgenoten tractement en het pensioen een zoodanig verband werd gelegd, dat het eerste de grondslag van het laatste kan worden genoemd. Zij wees immers als normaal pensioen voor den wegens het bereiken van den zeventigjarigen leeftijd of op grond van veertigjarigen dienst emeritus verklaarden predikant een bedrag aan, dat 3/5 bedragen zou van dit tractement [3]). Op de volgende synodes werden over de verdere toepassing van artikel 13 verschillende min of meer gewichtige besluiten genomen, maar deze

---

[2]) Vgl. Acta Utrecht 1905 pag. 213.
[3]) Vgl. Acta Utrecht 1905. Art. 131, pag. 72—73.

bepaling bleef ongewijzigd voortbestaan [4]). Het is mij niet bekend, dat uit den boezem der kerken tegen haar ooit verzet is gerezen of dat zij voorwerp van critiek is geweest. En toch is juist zij het, die aan het beginsel van art. 13, dat in de Gereformeerde Kerken zooveel trouwe en talentvolle verdedigers vond geen recht laat wedervaren. Zij is de oorzaak, dat bij consequente toepassing van de aanvaarde regeling de verzorging der emeriti in bepaalde omstandigheden ten eenenmale onvoldoende kan worden en metterdaad reeds geworden is. Zij dreigt ook thans weer de oorzaak te worden, dat in de komende jaren die verzorging zal geschieden naar een maatstaf, welke met de veranderde levensvoorwaarden niet langer overeenstemt. Zuiverder toepassing van het gehuldigde beginsel zullen wij hebben, wanneer het verband niet gelegd wordt tusschen het pensioen en het tractement, dat den emeritus-verklaarde laatstelijk werd uitgekeerd, maar tusschen dit pensioen en het tractement, dat gedurende den tijd van zijn emeritaat door de gemeente, welke hij gediend heeft, aan zijn opvolger(s) wordt gegeven. Het tractement, waarvan het pensioen afhankelijk is, zal dan niet langer een starre onveranderlijke grootheid zijn, maar een bedrag, dat vatbaar is voor toe- en afname. Iedere verhooging of verlaging van het tractement zal zich dan automatisch voortzetten in het pensioen.

Deze regeling is allereerst hierom aanbevelenswaardig, omdat zij principieel zuiverder is dan de thans geldende. Wat toch is het leidende beginsel van artikel 13 ? Algemeen is men het er over eens, dat dit ligt in het eigensoortig karakter van het pensioen, dat de dienaren des Woords ontvangen. Niet alleen hebben de kerken meermalen uitgesproken, dat de verzorging, die in het bewuste artikel der kerkenorde geëischt

[4]) Met name op de synode van Utrecht 1923. Rapport inzake Art. 111 K. O. in Rapporten behoorende bij de Acta der Generale Synode gehouden te Utrecht 1923. pag. 85.

wordt, geen werk is van barmhartigheid, maar recht der betrokken personen en plicht der kerken[5]), maar tevens werd er op en buiten de kerkelijke vergaderingen steeds op gewezen dat de dienaren des Woords een geheel ander recht hebben op pensioen dan verschillende personen, die in de maatschappij in het genot daarvan gesteld worden. De rijks- en gemeenteambtenaar vormt zich zelf een fonds, waaruit de onkosten voor zijn pensioen kunnen worden bestreden, door van zijn salaris een zeker percentage te laten staan. Zijn pensioen is feitelijk niets anders dan loon, dat hij vroeger te weinig heeft ontvangen of waarvan de uitbetaling een bepaalden tijd is opgeschort. Om deze reden ziet de ambtenaar het bedrag van zijn pensioen niet rijzen en dalen met de eventueele rijkdom of armoede van den staat. Hij is alleen afhankelijk van het fonds, dat hij zich zelf gevormd heeft ; hem daarvan een deel te onthouden zou neerkomen op een hem berooven van het door hem zelf gespaarde loon. En iedere uitkeering boven dit bedrag berust niet meer op recht, doch draagt het karakter van een gratificatie.

De dienaren des Woords echter ontvangen, wanneer zij gepensioneerd worden geen uitgesteld of te weinig betaald loon. Een enkele maal zijn er in de kerken stemmen op gegaan, die het wenschelijk oordeelden, dat voor de pensioneering der predikanten dezelfde methode gevolgd zou worden als de staat voor haar ambtenaren heeft vastgesteld ; zij waren echter weinig in aantal en vonden op de kerkelijke vergaderingen geen steun. Volkomen juist bleven de generale synodes de verzorging van den emeritus-predikant zien als een plicht van de kerk, waaraan deze verbonden is. Hij heeft zich gedurende zijn geheele leven met zijn volle persoonlijkheid in den dienst van het Evangelie gesteld ; daardoor sneed hij zich zelf de mogelijkheid af tot het verrichten van maatschappelijken arbeid, waaraan finantieele baten verbonden zijn, die hem een onbezorgden levensavond konden

[5]) Acta der synode van Dordrecht 1893, Art. 179, 180.

waarborgen. Hierom hebben de kerken de roeping den dienaar des Woords niet alleen te verzorgen gedurende den tijd van zijn actieven dienst, maar zij moeten dat ook doen, wanneer hij tot dien dienst ongeschikt is geworden. Zijn dienen der kerk is oorzaak, dat hij zichzelf geen reserves heeft kunnen vormen. Zijn geheele leven in dienst van het Evangelie stellend, moet hij ook levenslang van het Evangelie kunnen leven [6]).

Nu is het een bekend feit, dat de verzorging der dienstdoende predikanten in den regel geschiedt door middel van het toekennen van een zeker tractement. Dit tractement drukt uit hoe groot het bedrag is, dat de betrokkene noodig heeft om op behoorlijke wijze van het Evangelie te kunnen leven. Het is daarom heel goed te verstaan, dat de kerken er toe kwamen bij de vaststelling der pensioenen het predikantstractement als grondslag te nemen. Eveneens zal het in het algemeen juist zijn, dat de emeritus voor het onderhoud van zichzelven en zijn gezin volstaan kan met ongeveer 3/5 van het tractement van een dienstdoenden predikant. Maar de synode, die deze bepalingen maakte, en de synodes, die haar later onveranderd handhaafden, hebben daarbij een voorname factor verwaarloosd. Zij zagen over het hoofd, dat het predikantstractement geen stabiele grootheid is. Het zal in den eenen tijd hooger of lager zijn dan in den anderen, omdat nu eenmaal het levensonderhoud niet steeds dezelfde eischen stelt. Strikt genomen is er maar één moment waarop men den tegenwoordigen grondslag van het pensioen kan beschouwen als in overeenstemming te zijn met den levensstandaard. Het is dat, waarop het emeritaat verleend wordt. Of die nood-

---

[6]) Vgl. het rapport inzake Art. 13 K. O. uitgebracht op de synode van Utrecht 1923. Rapporten behoorende bij de Acta der Generale Synode van Utrecht 1923 pag. 74 en 84.

H. Bouwman, Gereformeerd Kerkrecht, Kampen 1928. Deel I, pag. 471 en 472.

Joh. Jansen, De Kerkenordening van de Gereformeerde Kerken in Nederland. Nijverdal 1917, pag. 382—383.

zakelijke overeenstemming er in de volgende jaren ook zal zijn moet worden afgewacht en hangt af van factoren, waarmee in de regeling niet is gerekend. Zoodra het indexcijfer zich min of meer belangrijk wijzigt bewijst het „laatstelijk genoten tractement" zijn ongeschiktheid om als grondslag voor het pensioen te dienen, omdat het aan de realiteit niet meer beantwoordt. Het is immuun voor alle schommelingen der conjunctuur.

Neemt men daarentegen tot grondslag het tractement, dat na de emeritaatsverklaring door de gemeente aan haar dienstdoende(n) predikant(en) wordt uitgekeerd, dan is het bezwaar verdwenen. Wij mogen immers aannemen, dat het tractement der dienstdoende predikanten zich in den regel geleidelijk bij de tijdsomstandigheden aanpast. Tusschen deze en hun kerkeraden bestaat immers dagelijks de gelegenheid om deze zaak te bespreken. En bij de kerkvisitatie wordt gewoonlijk ook de vraag gesteld of de dienaar ook naar zijn eigen meening een zoodanig tractement geniet dat hij zonder zorg van het Evangelie kan leven.

Een dergelijke bepaling doet dus aan het principe van artikel 13 veel beter recht wedervaren. Op deze wijze wordt elke schijn vermeden, dat het tractement van den emeritus zooiets zou zijn als uitgesteld loon, wat niet het geval is, wanneer het wordt vastgekoppeld aan het tractement door hem laatstelijk genoten.

Men zegge niet, dat een wijziging als deze van weinig practische waarde zal zijn, omdat de schommelingen der conjunctuur meestal gering zijn en de levensvoorwaarden zich slechts langzaam wijzigen. Een tweetal voorbeelden immers zijn voldoende om aan te toonen, dat het tegenovergestelde niet zelden het geval is.

Nemen we eerst eens de periode der oorlogsjaren en de tijd, die daarop onmiddellijk is gevolgd. In die jaren zijn de prijzen der eerste levensbehoeften dermate gestegen, dat het bedrag vereischt om behoorlijk van het Evangelie te kunnen

leven in zeer korten tijd het dubbele bedroeg van voorheen. De kerken zagen zich dan ook weldra geroepen de tractementen hunner predikanten te herzien ; duurtetoeslagen waren aan de orde van den dag en spoedig volgden daarop permanente verhoogingen. In welke toestand zag zich echter een emeritus-predikant gebracht, die b.v. in het begin van 1914 emeritaat had gekregen en wien toen als pensioen drievijfde van zijn vooroorlogsch tractement was gestipuleerd. Het voortdurend stijgen van den levensstandaard werd voor hem door geen enkele verhooging zijner inkomsten geassimileerd. Zijn pensioen moest bij consequente handhaving der bestaande regeling hetzelfde blijven, omdat in die regeling met de verandering van het indexcijfer niet als een factor van belang wordt gerekend. Strikte handhaving van deze regeling zou voor de emeriti niets minder hebben beteekend dan armoede en gebrek. Dit hebben de kerken ook gevoeld ; voorstellen om in den nood der gepensioneerden te voorzien zijn gelukkig niet achterwege gebleven [7]). Maar het verhoogen van het pensioen op deze wijze wordt door ernstige bezwaren gedrukt. Dergelijke maatregelen komen in den regel te laat om alle onbillijkheid uit te sluiten. Er moet gewacht worden op het bijeenkomen der kerkelijke vergaderingen ; men is het niet terstond eens over den aard en de mate der te bieden steun ; en in dien tijd van wachten kan reeds veel onrecht geleden zijn. Bovendien is het op zichzelf reeds een nadeel, dat in zulke gevallen telkens een incidentieele beslissing der kerken noodig is. En waar zulk een incidenteele steunregeling haar toepassing vindt, is elke evenredigheid met het tractement verbroken. De kerken hebben dan metterdaad haar eigen bepalingen gedisqualificeerd en als voldoende erkend.

Had men in den oorlogstijd een bepaling gehad, die het pensioen permanent afhankelijk maakte van het tractement, dat door de gemeente van den emeritus aan haar dienst-

---

[7]) Zie b.v. Acta der Generale Synode van Rotterdam 1917 pag. 38.

doende predikanten werd uitgekeerd, dan zou geen enkele classis of synode in de noodzakelijkheid gekomen zijn om te delibereeren over maatregelen om de emeriti voor armoede te bewaren. Predikantstractementen en pensioenen zouden zich tegelijkertijd bij den nieuwen toestand hebben aangepast, den kerken zou veel tijd en arbeid en den emeriti veel zorgen en klachten zijn bespaard gebleven.

Als tweede voorbeeld wil ik wijzen op den tijd, waarin wij tegenwoordig leven. Ging in de oorlogsjaren het indexcijfer bij sprongen omhoog, thans beweegt het zich regelmatig in dalende lijn. Wie de prijzen der levensbehoeften van voor enkele jaren met die van heden vergelijkt, ontdekt reeds een niet onbelangrijk verschil. Gezaghebbende economen voorspellen ons, dat dit verschil over eenigen tijd nog grooter zal worden. Nu hebben de tractementen der dienstdoende predikanten voor een groot gedeelte op de daling van het indexcijfer gereageerd en daarop is ook niets tegen, tenminste wanneer zij voordien op een peil hebben gestaan, dat een behoorlijke „verzorging in hunne nooddruft" waarborgde. Er is echter geen sprake van, dat het goedkoopere leven ook maar den geringsten invloed laat gelden op de pensioenen der emeriti. Die staan nu eenmaal vast en zij berusten in veel gevallen op een tractement, dat berekend is geweest op de tijden der hoogconjunctuur, doch nu niet langer wordt uitgekeerd. Op deze wijze wordt tusschen de tractementen der dienstdoende predikanten en de pensioenen der emeriti een verhouding geschapen, die even onbillijk is als dwaas. Het bedrag van het pensioen wordt aan dat van het tractement bijna gelijk. Ja, wanneer de huidige daling van den levensstandaard zich voortzet, zullen er spoedig emeriti zijn, die aan pensioen een hooger bedrag ontvangen, dan hun opvolger(s) aan tractement. Zulk een wanverhouding zal dan noodzakelijkerwijze algemeene ergernis geven en voor de kerken aanleiding zijn om in te grijpen. Het zal dan echter tevens blijken, dat dit ingrijpen verre van gemakkelijk is,

wanneer men de bestaande regeling onveranderd laat blijven. Men heeft hierbij immers te rekenen met een factor, die bij de incidenteele verhooging der pensioenen gedurende oorlogsmaanden zoogoed als geheel kon worden verwaarloosd. Men heeft de toestemming noodig der emeriti, die zich hun pensioen nu eenmaal hebben zien gestipuleerd volgens de thans geldende bepalingen. Zij zullen iedere verlaging daarvan kunnen beschouwen als een krenking van hun recht of minstens als een offer, dat zij aan den nood der kerken brengen. En al mag er niet aan getwijfeld worden, of de emeriti-predikanten zullen over voldoende zelfverloochening beschikken, zoodat zij de overmatig bezwaarde kerken vrijwillig tegemoet zullen komen, het blijft toch drukken als een bezwaar, dat voor deze zaak veel correspondentie en onderhandeling noodig is. Bevatte daarentegen de regeling een bepaling zooals hierboven werd aanbevolen, dan zouden deze moeilijkheden zich nimmer kunnen voordoen en zouden verlagingen als thans noodzakelijk worden automatisch tot stand komen. De emeriti wisten dan waaraan zij zich te houden hadden en de kerken behoefden zich het hoofd niet te breken om bijzondere maatregelen te vinden.

Een verder voordeel aan deze wijziging verbonden ligt hierin, dat de band tusschen den emeritus-predikant en de plaatselijke kerk, welke hij heeft gediend, duidelijker uitkomt en beter blijft bewaard. Ook de rechten en verplichtingen dier kerk komen scherper in het licht te staan. Zooals het nu is, dragen de besluiten der generale en provinciale synodes wel het karakter van advies en verbindt iedere kerk zich deze persoonlijk na te leven, maar practisch heerscht toch veelal de gedachte, dat de pensioenregelingen door de meerdere vergaderingen worden beheerscht en voorgeschreven. Met name, dat incidenteele verhoogingen of verlagingen daar eerst moeten behandeld en besproken. De emeritus, die in financieele moeilijkheden verkeert, is licht geneigd hulp te verwachten van de deputaten voor Art. 13. De kerken voor

wie de betaling der pensioenen bezwaarlijk wordt, zullen eveneens tot deze zich wenden. Bij wijziging der bewuste bepaling wordt dit alles een zaak, die alleen de plaatselijke kerk aangaat. Zij kan haar geheel zelfstandig afdoen. De emeritus-predikant heeft een reden temeer om met den toestand zijner oude gemeente op de hoogte te blijven. Hij voelt het aan den lijve, dat hij door haar wordt onderhouden. Dat hiervan ook paedagogisch op de gemeente een goeden invloed uitgaat, springt terstond in het oog. Nooit kan men haar beter leeren, dat haar emeritus aan haar verbonden blijft, dan wanneer men dezen mutatis mutandis geheel met den dienstdoenden predikant op één lijn stelt.

Er zijn aan de door mij voorgestelde regeling nog andere voordeelen verbonden. Zij is bijzonder geschikt om enkele misstanden weg te nemen, die vroeger geheerscht hebben en waarvan niemand ons waarborgt, dat ze niet zullen terug keeren, als de omstandigheden daarvoor gunstig zijn. Voor enkele jaren kwam het bijna geregeld voor, dat kerken, die een bejaarden dienaar des Woords te verzorgen hadden, traag waren in het op peil brengen van zijn tractement. Het was immers te voorzien, dat hij binnen enkele jaren emeritaat zou moeten aanvragen, en dan zou het tractement fungeeren als grondslag voor zijn pensioen. Men zag er daarom een kerkelijk belang in om dit tractement zoo laag mogelijk te houden. Had echter de emeritaatverklaring eenmaal plaats gevonden en was het pensioen op de basis van het laatstelijk genoten tractement vastgesteld, dan zag men het niet zelden gebeuren, vooral in den tijd der predikantenschaarschte, dat zulk een kerk, wanneer zij het beroepingswerk in de ontstane vacature ter hand nam, het tractement belangrijk verhoogde. Dat dit tegenover den ouden dienaar des Woords, die zijn leven in dienst der kerken gegeven had, een grove ondankbaarheid was, is meermalen reeds uitgesproken. Veel erger echter is nog de onwaarachtigheid, die daardoor in het ker-

kelijk leven in de hand wordt gewerkt. Daar stelt een kerkeraad in nagenoeg den zelfden tijd, misschien wel op dezelfde vergadering tweemaal vast, wat noodig is om zonder zorg van het Evangelie te kunnen leven. En hij komt in beide gevallen tot geheel andere conclusiën. Hij geeft den een meer dan den anderen. Door de verhooging van tractement spreekt hij immers uit, dat hetgeen aan den ouden predikant werd toegekend te weinig was. Toch ziet hij er geen been in om dezen ook nog op dat onvoldoende tractement te pensioneeren. Hij handhaaft voor den een een toestand, dien hij voor den ander ontoelaatbaar acht en hij doet beide onder aanroeping van den naam des Heeren. Nu moge het waar zijn, dat zulke practijken psychologisch te verklaren zijn en dat de kerken zich van het onrecht, dat zij hiermede deden, niet altijd evengoed bewust zijn geweest, het blijft niettemin een kwaad, dat niet mag worden geduld. En als er een middel is haar in de toekomst voor deze verzoeking te bewaren, moeten wij het zeker gebruiken. Zulk een middel zie ik in de in dit artikel bepleitte verandering. Wanneer het pensioen van den emeritus op de boven omschreven wijze aan het tractement van den dienstdoenden predikant wordt verbonden, is de prikkel tot een dergelijke handelwijze vervallen. Dan is daaraan op den duur geen finantieel voordeel verbonden, want de emeritus deelt dan immers in elke verhooging onmiddellijk mee. Dan is tevens een voorname reden vervallen om met een billijke verhooging van het tractement tot na de emeritaatsverklaring te wachten.

Dit was een geval, dat zich meermalen heeft voorgedaan in den tijd van hoogconjunctuur en stijgende tractementen. Het omgekeerde behoeft echter ook niet tot het rijk der onmogelijkheden te behooren. In een periode van dalende tractementen komen predikanten, die den pensioengerechtigden leeftijd bijna hebben bereikt, gemakkelijk in de verzoeking zich tegen verlaging van het bedrag van hun tractement te verzetten. Zelfs al zouden zij toestemmen, dat in de gegeven omstandigheden een vermindering niet onredelijk ware en al

zouden zij metterdaad een korting aanvaarden, dan zou toch het eigenbelang hen dwingen om er naar te streven, dat in zulk een geval het formeele bedrag van het tractement, dat voor de pensioenbepaling meespreekt, niet wordt aangetast. Nu kan men van meening zijn, dat de karakteradel en zelfverloochening der aanstaande emeriti tegen dergelijke practijken voldoende waarborgen zullen bieden. Het is echter verstandiger en ook christelijker hen aan die verzoeking niet bloot te stellen. Het zou kunnen gebeuren, dat zij tegen haar niet altijd bestand waren. En het ware zeker niet in het belang der kerken, wanneer oude predikanten een groot gedeelte hunner afnemende energie gingen gebruiken in den strijd voor het eigen pensioen. Worden pensioen en tractement van den dienstdoenden predikant verbonden, dan weet ieder wat hij te wachten heeft. Een actie als nu gevreesd kan worden is dan onmogelijk, omdat de verlaging van den grondslag voor het pensioen ook na de emeritaatsverklaring nog ieder oogenblik kan plaats vinden. De rust der gemeente wordt dan door kwesties, die het pensioen betreffen, niet verstoord en de aanstaande emeriti kunnen zich rustig wijden aan hun geestelijken arbeid.

Tenslotte wil ik nog een enkel bezwaar onder de oogen zien, dat tegen de aldus gewijzigde regeling zou kunnen worden ingebracht. Daar zijn kerken, die in korten tijd zich zeer snel uitbreiden en daardoor ook groeien in finantieele draagkracht, een omstandigheid, die in den regel niet nalaat zijn invloed te doen gelden op het tractement. Er zijn ook andere met wie het omgekeerde het geval is. Het zou dus denkbaar zijn, dat iemand als dienaar des Woords van een hulpbehoevende kerk werd gepensioneerd, natuurlijk op een pensioen, dat vrij dicht bij het minimum bedrag ligt. Enkele jaren later echter breidt deze kerk, b.v. doordat zij randgemeente wordt van een groote stad, zich snel uit ; zij wordt daardoor in finantieel opzicht niet alleen onafhankelijk, maar zelfs krachtig. Dan zou de emeritus dus een pensioen ontvangen,

dat tot het tractement door hemzelven vroeger genoten in een eigenaardige verhouding stond. En in het omgekeerde geval zou de emeritus-predikant van een kerk, die tijdens zijn emeritaat plotseling in verval geraakte, zijn aanvankelijk hooge pensioen beduidend kunnen zien slinken. Dit zijn echter bezwaren, die de regeling principieel niet drukken en die ook practisch weinig gewicht in de schaal leggen. Want is een kerk stoffelijk vooruit gegaan dan behoort zij er immers een eer in te stellen haar ouden dienaar des Woords in haar verbeterde omstandigheden te doen deelen. Buitengewone opoffering behoeft zij zich daarvoor niet te getroosten en zij zal het met vreugde doen, wanneer zij zich herinnert, dat de emeritus vroeger in zijn tractement ook steeds den terugslag van haar minder gunstige omstandigheden heeft ondervonden. Doet zich het omgekeerde geval voor en wordt een emeritus door den achteruitgang zijner oude gemeente mede getroffen, dan is dit niet aangenaam zoomin voor hem als voor de gemeente. Hij herinnere zich dan echter, dat hij ook als emeritus aan haar verbonden blijft en hij beschouwe het als zijn roeping en eer om lief en leed met haar te deelen. Overigens zullen er toch altijd bepalingen zijn, die voorkomen dat de pensioenen beneden een zeker minimum kunnen dalen.

KRONIEK.

In Memoriam. — Synodejaar. — Dreig-brieven. — Genesis 1 een sprookje?

Wanneer we ons zetten tot het schrijven dezer Kroniek, is het twee dagen geleden, dat *Dr D. Bakker* te Santpoort begraven werd.

Doctor Bakker, en als we op dit woord hier nadruk leggen, is het omdat daarmee in veler herinnering teruggeroepen wordt de schoone namiddag, waarop hem door de Vrije Universiteit onder doodsche stilte in een overvol Concertgebouw de bul van het eere-doctoraat werd uitgereikt.

Zijn „ordre pour le mérite'', hem waardig gekeurd door duizenden harten, waarin zijn naam leefde als die van een pionier in het Zendingswerk, tot wiens arbeid reeds bij zijn leven anderen mochten ingaan als tot een oogst van eerste vruchten.

Reeds op dien middag bleek uit stem en houding, dat zijn krachten in Indië op het terrein van zijn arbeid teruggebleven waren.

Maar wat viel de sympathieke daad op het Jubileum van de V. U. bij allen in goede aarde, die Bakker's beteekenis voor de Zending onzer kerken in Indië in velerlei zin kenden.

Een eere-doctoraat voor hem, den bescheiden en naar geen eer van menschen strevenden man!

Aan zijn graf heeft men gewezen op het voorrecht, dat deze knecht des Heeren thans bij zijn Zaligmaker geniet, het loflied te zingen Gode tot eer te zamen met menigen Javaan, voor wien hij tot een zegen mocht worden.

Zoo laat ook deze held in dienst van Gods Koninkrijk een ledige plaats na, gelijk zoovele ouderen, die in 1932 uit onze rijen van hun post zijn afgeroepen.

En nauwelijks heeft het Nieuwe jaar zijn intrede gedaan of onze kerken werden ontroerd door het doodsbericht van prof. L. Lindeboom.

Ook hij was een pionier, waar onder zijn vurige en bekwame leiding de vele Stichtingen van Barmhartigheid in ons Vaderland tot stand kwamen, waarin zieken en hulpbehoevenden een verzorging konden genieten in Christelijke sfeer.

Vooral daar liggen de uitnemende verdiensten van den hoogleeraar. Maar onder Gods zegen heeft hij ook mede een geslacht van predikanten helpen vormen, dat niet het minst van hèm geleerd heeft dat men het Woord Gods behoort te laten staan!

Voor de kerk heeft prof. L. bijzondere verdiensten gehad. Van jongsaf was hij haar kloeke verdediger. Het recht der kerk zat bij hem voor in al zijn beschouwingen en handelingen.

Thans is dit nuttig en door zijn godsvrucht voorbeeldig leven van onzen hooggeschatten professor hier op aarde voorbij. Met groote eere werd hij ten grave gedragen.

De grootste eer echter leek ons dit woord van Ds Schoemakers op het kerkhof gesproken: „Wij staan hier aan het graf van een *christen*."

In de historie onzer kerken zal zijn naam met eere blijven genoemd.

Het eene geslacht gaat en andere komt, maar Gods Woord blijft in eeuwigheid.

Het jaar, thans aangebroken, is voor onze Kerken een Synodejaar. Of het daardoor belangrijk zal zijn, waag ik te betwijfelen. De tijd, waarin de Generale Synode in het leven van onze Kerken een voorname plaats innam is lang voorbij: Assen maakte door haar buitengewoon karakter, daarop nog een uitzondering.

We kunnen ons de mindere belangstelling in Synodale aangelegenheden overigens wel begrijpen. In het licht van de geweldige vragen, die zich in dezen tijd aan den geest opdringen, lijken de dingen, waarover men op meerdere verga-

deringen breed discussieert in veler oog minder gewichtig.

We bedoelen natuurlijk niet kwesties over uitbreiding en handhaving van de belijdenis ; vragen over Schriftgezag ; een zaak als van Dr. Ubbink e. d.

Want er heerscht ten onzent wel verschil van meening over de *wijze*, waarop men voor de zuiverheid der kerk ook bij het zoeken naar eenheid met andere kerken moet waken, maar dàt wij voor die zuiverheid behooren te waken, dat het ons zelfs zonde voor God is, wanneer wij openlijk of meer bedektelijk gepredikte ketterijen in onze vrijgemaakte kerken toelaten, dat staat voor alle Gereformeerden, die nog uit het beginsel der Reformatie leven, onherroepelijk vast.

Die tucht is in 't aangezicht van de groote vragen waarvoor de kerk van onzen tijd wordt geplaatst volstrekt niet bijkomstig, maar van het allergrootste belang.

Het is *de* zaak. De wijsheid gaat ontbreken naarmate wij Gods Woord verlaten.

Ik geloof aan geen oplossing van het groote-stadsvraagstuk en de kerk, van dat der jeugd en de kerk, van dat van den oorlog en de kerk, van het sociale vraagstuk en de kerk, dan voordat men zoowel in leer als in leven, zoowel in leven als in leer weer terugkeert tot wat naar de Heilige Schrift *de kerk* is : De gemeenschap dergenen, die 's Heeren Naam ootmoedig vreezen, èn leven naar Zijn Goddelijk *bevel!* Een gemeente van Jezus Christus, die leert en geleerd heeft alles te onderhouden, wat Hij reeds aan de eerste predikers der kerk geboden heeft.

En dan erkennen wij, dat ook met de zuiverste belijdenis onze kennis ten deele is, en uitbouw noodzakelijk. Naar *Hervorming* hebben wij te staan ; voor *Vervorming* echter mogen wij bewaard blijven.

Daarbij gaat het dan niet over meer of minder aantrekkelijke persoonlijkheden.

Wat zijn er ook in ons goede land al tal van secten opgekomen, omdat de ketterijen werden voorgedragen door voorbeeldig levende, en zeer sympathieke menschen. Bovendien —

we hebben het ook weer bij de jongste tucht-publicaties kunnen vernemen —- wekt het „arme slachtoffer" meestal meer sympathie dan de „hardvochtige rechter", vooral wanneer het verloop der rechtspraak als een debat wordt vermeld, en de eigenlijke instructie aan de groote menigte onbekend is.

't Gaat in de kerk om de waarheid, waarvan zij pilaar en vastigheid is. Over de groote vraag of het Woord des Konings daar heerschappij zal hebben of niet.

Dat is de groote lijn, die ik van harte hoop, dat onze kerken ook in het Synodejaar 1933 zullen blijven volgen.

Maar dan behoort ons nog meer dan anderen, de oplossing dier vragen ter harte te gaan, en te overleggen : Hoe grijpen wij zonder ons bij onze redding zelf door hem naar beneden te laten trekken, den drenkeling het beste aan : Wat staat ons te doen nu wij geroepen zijn in zulk een geschokten tijd de verzoening in Christus te prediken ?

En och, dan komt het met die paar gezangen in de kerk, of het staan der vrouwen onder het gebed, of de gewijzigde liturgie wel terecht.

Wanneer daarover menschen onze kerken zouden verlaten, het zou mij zeer spijten, maar ik zou zeggen : „Ze zijn nooit met hun hart bij ons geweest."

En men moet toch wel veel durven, wegens zulke wijzigingen of aanvullingen hoog van den toren te gaan blazen : „Foei toch, wat veruitwendigen die Gereformeerde kerken !"

Het leven staat niet stil, en gelukkig onze kerken ook niet. De waarheid Gods is edel als oude wijn, maar tevens gistend als jonge most. Ik vind het zoo'n slecht teeken niet, wanneer onze jonge menschen critisch naar den Schriftuurlijken grond vragen van sommige onzer kerkelijke inzettingen. —

Van kerkelijke hierarchie zijn wij altoos afkeerig geweest, ik hoop dat we dit in 1933 ook zullen blijven. Maar daarom wil ik ook den wensch uitspreken, dat onze Synodale Deputaten bij het ten uitvoer leggen van de besluiten ook den hierarchischen *vorm* zullen vermijden.

De adviezen zijn bindend, maar wanneer ik naga hoeveel

collecten door de Synode geadviseerd zijn, kan ik mij toch goed verstaan, dat er kerken zijn, die ook wel eens een jaar het met een gift afdoen of een paar collecten combineeren. Dat zijn dan nog zulke heel ontrouwe kerken niet. Het is bekend, dat vele kerken tegenwoordig schier niet weten, hoe de eindjes aan elkaar te houden. Het salaris van hun predikant — ofschoon in de meeste gevallen reeds iets verminderd — moet er komen. Rente en aflossing moet betaald worden. De bijdrage voor de Zending is verplicht; Art. 13 is een vrijwillig aangegane verbinding, waar nog zoo goed als niets is afgegaan.

Gerust het valt dus niet mee, wanneer men een brief van Deputaten der Generale Synode thuis krijgt, die het advies tot een geheel *nieuwe* collecte, die ons in eens *f* 30000 moet opbrengen, tot een *dwangbevel* maakt:

> „Door de Generale Synode werd ons opgedragen de kerken, die binnen een jaar *„geen collecte hebben ingezonden op te wekken, dit alsnog ten spoedigste te doen."*
>
> Ook aan die opdracht is voldaan.
>
> ......Wij zonden ook U een tweede circulaire. Thans is het November 1932. En nog zijn heel wat kerken in gebreke gebleven een collecte te zenden. Ook uw kerk behoort daartoe. Wel hebt gij een gift van *f* ...... gezonden. Maar dit bedrag is *verre* beneden hetgeen van Uw kerk mocht worden verwacht. Er moet...... *f* 30000 bijeenkomen. Gemiddeld genomen is dit ongeveer 5 cent per ziel. Uw gift is mitsdien VEEL TE LAAG om een BEHOORLIJKE collecte te vervangen.
>
> Nog slechts ruim de helft van het bedrag dat noodig is, is bijeen. .... Wij vertrouwen dat Uw kerk nu weldra aan hare *verplichtingen zal voldoen, opdat zij ter a.s. Generale Synode niet op de lijst der nalatige kerken behoeft te worden geplaatst......*

De twee laatste onderstrepingen zijn van mij. Hoe gaarne ik ook zie dat alle Deputaten hun geld binnen krijgen, en

hoezeer ik zelfs het *bedoelde* belang ook bij onze kerken aanbeveel, zoo moet het toch niet den weg op, dat we er een *zwarte lijst* op na gaan houden van nalatige kerken, welke zwarte lijst, dat is de bedoeling, ter a.s. Generale Synode wordt opgesteld!

Het spijt me zeer, dat bedoelde Deputaten, die toch heusch niet te klagen hebben, wanneer er reeds meer dan de helft van *f* 30000 is opgebracht — terwijl in Art. 120 sub 5 een bedrag van *f* 20000! is genoemd —, tot *intimidatie* hun toevlucht hebben meenen te moeten nemen. Misschien gaat men daarvoor één keer uit den weg, maar voor de hechtheid van het kerkverband en voor het besef van de autonomie der plaatselijke kerken zijn zulke dreigbrieven fnuikend.

Boven Art. 120 sub 4 der Acta staat Art. 84 D. K. O.! —

Met ingenomenheid maken wij hier gewag van het nieuwe boek van Prof. Aalders over „De Goddelijke Openbaring in de eerste drie hoofdstukken van Genesis".

Het stemt tot grooten dank, dat er van de hand onzer professoren in Kampen en Amsterdam in onze dagen zoo veel en zoo goed werk verschijnt.

Hoe noodig duidelijke en schriftgeloovige uiteenzetting van dit deel der waarheid is, heeft een artikel in het „Orgaan van de Chr. Ver. van Natuur- en Geneeskundigen in Nederland" dezer dagen bewezen.

Iemand, die vraagt of de dagen van Genesis I werkelijke dagen van 24 uur geweest zijn, of op welken dag de insecten geschapen zijn, heet in dit artikel een totaal onjuiste visie op het onderhavige bijbelhoofdstuk te hebben. Men vraagt toch ook niet of *Windekind* uit *De Kleine Johannes* een echte libel was. De Pluizergeest en de Cijfer-natuur passen hier niet; we moeten Gen. 1 „weer onbevangen en met open ziel lezen". —

Wanneer nu de Christelijke natuurkundigen zich bij hun natuurkundige ontdekkingen hielden en de verklaring van Genesis 1 aan de theologen overlieten, misschien wonnen we daarbij. Het kon een prachtige samenwerking worden wan-

neer onze christelijke natuurkundigen „onbevangen en met open ziel" de feiten en werkelijke gegevens — niet hypothesen en dogma's en wereldbeelden — aan de Schriftverklaarders voorlegden en zeiden : Denkt gij er nu over na in welke opzichten uw verklaring een andere moet worden, of ook hoe Schriftuitspraak en de feiten door ons gevonden zijn te rijmen.

Want om de waarheid te zeggen geloof ik, dat het juist *gebrek aan een open ziel* om Gods Woord te hooren, en *gebrek aan onbevangenheid* door het verward zijn in allerlei vóór-oordeelen verraadt, wanneer men de werkelijkheid van Genesis 1 tot een poëtische fantasie verlaagt, of zelfs tot een sprookje, waaraan de vergelijking met De Kleine Johannes doet denken.

Het voorbeeld is trouwens niet gelukkig.

Bij Van Eeden zijn het natuurkundigen (Pluizer en Cijfer!) die aan het kind zijn mooie illusie ontnemen, wanneer het volwassen gaat worden.

In het „Orgaan" is het een natuurkundige, die aan volwassenen als de tijd van sprookjes lang voorbij is, weer een kinderlijke illusie wil schenken.

Ga je nadenken, Johannes, dan wordt Windekind een gewone waterjuffer en ook de zon is vrouwelijk. Wanneer je Genesis 1 voor je neemt, moet je echter niet gaan denken, Johannes.

Dat deden alleen menschen als Origenes en Augustinus en zoo.

En dat doen in onzen tijd ook nog geleerden als Aalders. Ge moet, o Kleine Johannes, dit van ons leeren : Pluizen en cijferen met de Schrift doen alleen maar theologen.

Wij natuurkundigen pluizen en cijferen wel ons heele leven in de reëele en exacte wereld van Gods schepping. Maar als we in den Bijbel gaan lezen, dan leven we op eenmaal in de illusie, dat dit nu allemaal waar is ; vragen òf 't waar is, doen de Johannessen niet.

Wat een mensch toch ook psychisch soms een acrobaat weet te zijn!

Mag ik intusschen het boek van Aalders aan het Orgaan aanbevelen?

Z. v. D.

RECENSIEN.

Seerp Anema. **De Sjoenemitische.**
Kampen, Kok.

Een boek, dat eerbied afdwingt, in meer dan één opzicht, maar toch vooral omdat het op elke bladzijde getuigt van het ernstig streven, de Oudtestamentische Godsopenbaring als realiteit te doen zien, en het leven der hoofdpersonen in het licht daarvan te beschouwen. Inzooverre is het een echt-Christelijk, en ook een specifiek-Gereformeerd boek.

Speciaal tracht Anema het Hooglied voor ons te doen leven door het ons te doen zien in zijn concrete realiteit, als geboren uit de zeer bijzondere liefdesbetrekking tusschen Salomo en Abisag de Sunemietische; en daarbij tevens als symbool van de verhouding tusschen Christus en Zijne gemeente.

Nu kan men tegen de hieraan ten grondslag liggende verklaring van het Hooglied (waarvan de auteur vroeger eene uiteenzetting heeft gegeven) verschillende bedenkingen hebben. Maar m. i. zijn die bedenkingen hier niet van groot gewicht: immers is de grondgedachte (dat nl. het Hooglied uiting is van aardsche liefde, die eene hoogere liefde symboliseert) in breeden kring, en niet zonder goede reden, aanvaard; en wat de nadere uitwerking betreft, deze is in een roman eerder aannemelijk dan in een exegetische studie, omdat de roman niet zegt: zoo is het geweest, maar: zoo zou het geweest kunnen zijn.

Toch zijn er ook m. i. tegen dit boek nogal bedenkingen in te brengen.

Deels uit litterair-esthetisch, deels ook uit theologisch oogpunt; en dat laatste behoort dan meer speciaal in ons tijdschrift thuis.

Laat ik eerst mogen wijzen op een paar kleinigheden. Het

is voor den auteur geen geringe taak geweest, zich in het milieu in te denken en in te werken. Geen wonder, dat er wel eens iets ontbreekt. Bv. in de schrijfwijze. Op blz. 1 treft reeds dadelijk Chaar Sophim; zoo men die Ch voor H nog zou kunnen accepteeren, dan is toch die dubbele *a* in deze verbinding onmogelijk. Elders lees ik Efrajiem voor Efrajim, en Josjeef (blz. 82) voor Joseef, enz. Op blz. 70 zal „Ammoriet" wel een drukfout zijn voor „Ammoniet". Verder zijn maandnamen als Sjebaat van Babylonischen oorsprong, en onder Israel pas na de ballingschap ingevoerd. Voorts gaat het toch niet aan, een aan het hof verbonden profeet als Nathan een „slaaf" te noemen, blz. 14, 95. De dienst van Israels koning stond niet met slavernij of lijfeigenschap gelijk ; daarin kon een Israeliet slechts komen, als hij zijne schuld niet kon betalen. Wanneer verder Joab, de zoon van Davids zuster Zeruja, van „neef Dawied" spreekt, heeft hij — en anders Anema — de familieverhouding niet goed berekend. Ook heeft Sara, toen zij van Abraham sprak als van haar heer, hiervoor niet „baäl" gebruikt (bl. 315), maar adoon. Het vouwen der handen bij het gebed (blz. 86) was bij de Semieten onbekend. En onder David werd het dagelijksch morgenoffer niet op Sion gebracht (blz. 33), maar te Gibeon, waar de tabernakel zich bevond ; bij de ark op Sion was slechts een dienst van heiligen zang en muziek ingesteld.

Dit alles betreft echter kleinigheden, die bij een nieuwen druk kunnen worden weggenomen, en met het oog daarop hier ook worden vermeld.

Anders staat het met de meer zakelijke bezwaren.

Een bezwaar van ethischen aard lijkt mij, dat de erotisch-geestelijke liefdesbetrekking tusschen Salomo en Abisag (blijkens de kus van blz. 32) reeds begint tijdens het leven van koning David.

Van meer algemeenen aard is het bezwaar, dat Anema deze Oudtestamentische vromen m. i. veel te veel laat spreken als Nieuwtestamentische geloovigen. Nathan redeneert als een Gereformeerd predikant (zie bv. over de Drieëen-

heid, blz. 19) : en we ontvangen de voorstelling, dat de Oudtestamentische vromen hun gebed ook tot den Messias richten (blz. 174).

Datzelfde bezwaar heb ik nu ook ten opzichte van hetgeen in dit boek de hoofdzaak is : de typische beteekenis van het huwelijk van Salomo en Abisag. Deze beteekenis wordt door hen (vooral door Salomo, die dan Abisag weer onderwijst) zóó klaar doorzien, dat men geneigd is, te vragen, of de Oudtestamentische vromen dan door de schaduw even klaar werden onderwezen als wij thans door de werkelijkheid?

Het is waar : ze hebben nog al eenige redeneering noodig, eer ze het aan zichzelf en aan elkander duidelijk hebben gemaakt. Maar juist tegen al dit redeneeren heb ik weer een groot bezwaar. Immers was de bedeeling der schaduwen veel meer op het zien dan op het redeneeren, veel meer op het intuïtieve dan op het begripmatige kennen aangelegd. Door hiermede niet voldoende rekening te houden, wordt het boek m. i. al te intellectualistisch.

Dit neemt echter niet weg, dat ik het boek waardeer als ernstige en Schriftgeloovige poging, ons de realiteit en het Messiaansch karakter der Oudtestamentische Godsopenbaring in eene harer gewichtige perioden te doen zien, en ook het Hooglied hierin te betrekken. Indien ook de door den auteur gegeven voorstelling aan rechtmatige critiek blootstaat, dan behoudt zijn boek in theologisch opzicht toch deze beteekenis, dat het ons op zeer concrete wijze de vraag blijft voorleggen, hoe we ons deze dingen dan wèl te denken hebben.

RIDDERBOS.

Jezus — wie was Hij? Een woord geschreven voor iedereen door *Otto Borchert*. Uit het Duitsch vertaald door Dr. C. N. Impeta.
Kampen, Kok 1932.

Een boekje van propagandistische strekking, dat van den

Heiland vele ware en goede dingen zegt, en daarom zeker ook zijn nut kan doen. Toch kan ik met de methode mij niet vereenigen. Na opgemerkt te hebben, dat er op de vraag, wie Jezus was, vele verschillende antwoorden worden gegeven, vraagt de auteur (blz. 9) : ,,Zullen wij uit dezen warwinkel van meeningen kunnen uitkomen ?" Hierop nu is zijn antwoord : ,,Slechts één ding kan helpen : *zelven* uit eigen oogen zien". Immers, zegt hij, is het zien ,,de grondleggende handeling voor alle waarachtige wetenschap, zij alleen kweekt rechte kennis". Hiertegenover moet m .i. worden gesteld, dat de kennis van Jezus berust niet op het ,,zien uit eigen oogen", maar op het geloof. Ook van hetgeen de auteur aangaande Jezus vertelt, kan niemand zekerheid hebben dan door het geloof. De gronden, die de auteur bijbrengt voor de betrouwbaarheid van het beeld, dat de evangelisten van hem teekenen, kunnen niemand de hier noodige zekerheid bieden. Ook het speicale doel van den auteur wordt door zijne methode m. i. niet bevorderd. De nadenkende lezer zal zeggen, dat de auteur niet volbrengt wa hij beloofd heeft : hem in staat stellen, uit eigen oogen te zien. Dat kan de auteur ook inderdaad niet doen, daarom had hij het niet moeten beloven.

Alleen de Schrift zegt, wie Jezus is, en dat getuigenis moet gepredikt, opdat het door het geloof worde aanvaard. Natuurlijk is er van den inhoud van dit getuigenis der Schrift toch inderdaad heel wat in dit boekje te vinden, en dáárom kan het, trots de m. i. verkeerde methode, onder den zegen Gods toch altijd ten goede werken.

RIDDERBOS.

Die Religionsgeschichte und das Urchristentum. Von G. *Kittel,* Professor in Tübingen. 5 M., geb. 6 M.

Druck u. Verlag von C. Bertelsmann. Gütersloh.

Prof. G. Kittel heef in 1931 lezingen gehouden aan de Universiteit te Upsala, die hij in dit boek aan het groote pu-

bliek aanbiedt. Zij handelen over *Der hellenistische Synkretismus, Die Religion des Judentums in der urchristlichen Zeit, Die religiösen Begriffe und Ausdruckformen der urchristlichen Religion, Das Urchristentum im Lichte der Religionsgeschichte*. Eene korte *Einleitung* gaat in dit boek vooraf. Eene massa aanteekeningen volgen. De beide eerste lezingen, vooral de eerste, zijn met tal van photographische opnamen verlucht, ter toelichting van het gezegde. Het is een mooi boek, waarin de Schrijver eerst de inwerking van Hellenisme en Oriëntalisme op elkander teekent, dan den invloed van het Hellenisme op het Jodendom omstreeks den tijd van 's Heeren geboorte nagaat, en vervolgens bespreekt de quaestie van Hellenisme, Orientalisme, Judaïsme eenerzijds, en oorspronkelijk Christendom andererzijds. Inzake deze laatste quaestie wijst hij, S. 125, op het onderscheid tusschen de heidensche mythen van Osiris, Attis, Adonis etc., èn het Evangelie van den Heere Christus als „völlig unmythisch", dat spreekt „von einer ganz unmittelbar nahen, ganz realistischen, ganz brutal schimpflichen furchtbaren Gestalt der Geschichte". En zich deels aansluitend bij K. Holl, schrijft hij S. 124 : „Die Botschaft von der Vergebung ist für das Christentum immer Botschaft von Christus...... Will man an Holls These Kritik üben, so hat sie an dieser Stelle einzusetzen : dass er von dem Gottesbegriff des Urchristentums spricht ohne ganz deutlich werden zu lassen, wie wesenhaft dieser Gottesbegriff in der Christologie des Neuen Testaments verankert ist. Gewiss ist die Christozentrizität des Urchristentums immer zugleich volle Theozentrizität. Gott handelt in Christus". Wel hebben we hier en daar onze bezwaren. b.v. wanneer het boek Prediker na Alexander den Groote gesteld wordt, S. 59, en nog veel meer, wanneer het S. 62 heet : „Die stärkste Gabe, die in diesem Zusammenhang der Orient dem Judentum und über das Judentums hinaus dem Christentum gegeben hat, ist der Erlösungsgedanke." Daarmede wordt de historiciteit der heilsprofetie van Gen. 3 : 15 en hare veelvuldige herhaling daarna vóór de

ballingschap, ja, hare openbaring aan Israël door God, prijs gegeven. Hier zien we dus weer de noodlottige werking der z.g.n. historische critiek op de Heilige Schrift. Zeer mooi mag heeten de teekening der Sprachentwickelungen van de woorden doxa, alètheia, kosmos, Abba, S. 82—95, bij welk laatste woord de Schrijver gelegenheid heeft zichzelven eenigszins te corrigeeren in zijn *Theologisches Wörterbuch z. N. Testament.*

S. GREIJDANUS.

's Menschen Religie. Inleiding tot de vergelijkende volkenkunde, door *J. H. F. Kohlbrugge.* J. B. Wolters. Groningen. 1932.

In dit werk handelt de Schrijver over *De leer der krachten (Dynanisme, Emanisme), Magie en religie bij lagere godsdienstvormen, Animisme, Polytheïsme, Primitief Monotheïsme, Ethisch Monotheïsme.* Hij biedt daartoe eene massa stof op het gebied van de Magie en de Godsdiensthistorie aan, waaruit we de groote en veelvuldige bijgeloovigheid der menschheid kunnen zien. Hierin ligt ook bizonder de waarde van dit boek. Maar bij de bespreking en verklaring moest wel de eigene voorstelling van den Schrijver omtrent het wezen van Godsdienst en Christendom zich laten gelden en doen kennen. Hij blijkt dan rationalist en evolutionist. Van een oorspronkelijken staat der rechtheid van den mensch en val daaruit door zonde, wil hij niet weten. En door de geloofsovertuiging dienaangaande (verwerpend, of aanvaardend) wordt toch de geheele beschouwing en verklaring dezer stof beheerscht. Hij komt tot het besluit, *dat magie en animisme tot het wezen van den mensch behooren en in dezen zin dus natuurlijk zijn,* blz. 186. Aan het groote onderscheid tusschen de primitieve volken en den oorspronkelijken mensch in zijnen eersten staat denkt hij blijkbaar niet. Meent de mensch, zich voor God te kunnen verbergen, blz. 167, dan moet niet vergeten worden, dat dit de reeds gevallen mensch is. Des

Schrijvers gedachten kunnen we goed leeren kennen uit deze woorden : „Nu het primitieve monotheïsme tot een modern probleem geworden is, voelen wij dat er behoefte bestaat aan een nieuw en onpartijdig onderzoek van iemand die hierin geheel onpartijdig staat. Dan kunnen wij hiervoor geen Christen, geen Mohammedaan of Jood gebruiken, wellicht zou een Japanner alle aanbeveling verdienen", blz. 163. Zijne voorstelling van het Christendom geeft hij blz. 189 v. Hij schrijft daar o. m. : „God, de menschen scheppende, kon niet iets eeuwigs scheppen, iets wat er steeds is en zijn zal. Niet iets onveranderlijks en dus ook niet iets wat volmaakt goed was. De Schepper wist dus dat zijn schepselen zondigen moesten", blz. 189. Dan ware dus de zonde met het creatuurlijke bestaan des menschen gegeven, en dus eeuwig, en viel zij eigenlijk op Gods scheppingsdaad terug. Christus zou door Zijne menschwording „den menschen toonen, hoe te denken en te handelen om de gemeenschap Gods waardig te worden", blz. 189. Hoe het naar zijne meening bij Israël tot het ethische monotheïsme gekomen is, teekent hij blz. 168 vv. Hoezeer we dus ook velerlei afdwalingen der menschheid op het gebied der religie uit dit boek kunnen leeren kennen, zoo kunnen we er toch niet uit leeren kennen het recht en het wezen der religie. Integendeel zou het ons, wanneer we het desbetreffend in zijne leeringen volgden, op een dwaalspoor leiden.

S. GREIJDANUS.

Das Bild Christi im Wandel der Zeiten. Einhundertsiebenunddreiszig Bilder auf 112 Tafeln gesammelt und mit einer Einführung sowie mit Erläuterungen versehen von *Hans Preusz.*

Dritte und vierte neubearbeitete Auflage. 3.80 M., geb. 4.80 M. Deichertsche Verlagsbuchhandlung D. Werner Scholl, Leipzig 1932.

Dit boek biedt een 137-tal afbeeldingen, die kunnen doen

zien, hoe men zich in den loop der eeuwen den Heere Jezus heeft voorgesteld. Historische waarde voor de kennis van het werkelijke gelaat en voorkomen van den Heiland hebben zij niet, want, zooals de heer H. Preusz ook zelf een paar malen in zijn *Zur Einführung* zegt, een echt portret van den Heere hebben we niet. En „Die vier Evangelien, die uns so wundervoll das *geistige* Bild Jesu malen, verraten uns mit keinem einzigen Wörtlein etwas von des Meisters *Auszerem*", S. 4. Maar historische beteekenis hebben deze portretten wel, omdat zij ons openbaren, welke opvatting men in de verschillende tijden van het heilswerk van den Heere Christus had. Eene belangrijke inleiding maakt dit nog duidelijker, alsook de verschillende bijschriften bij elk dezer voorstellingen. Als zoodanig is dit boek een interessant werk, dat dan ook blijkens deze derde uitgaaf wel aftrek heeft gevonden. Het papier is mooi, de afbeeldingen duidelijk en scherp, de geheele uitvoering bizonder goed.

S. GREIJDANUS.

Groen van Prinsterer door *Prof. Dr. P. A. Diepenhorst.*
J. H. Kok N.V. — Kampen 1932.

„Groen van Prinsterer leeft nog !" Met dit woord vangt de hooggeleerde schrijver de inleiding op zijn omvangrijke biografie van dezen grooten staatsman aan.

„Groen van Prinsterer leeft wèèr !" Zoo zal 'n ieder, die van den inhoud van dit standaardwerk kennis heeft genomen, dankbaar moeten verklaren.

Immers, dit is de groote verdienste van deze met zooveel piëteit geschreven studie, dat zij niet maar een dor levensbericht van Groen van Prinsterer geeft, doch de machtige figuur van dezen christen-staatsman geheel en al voor ons doet herleven, en zijn groote verdiensten op onderscheiden terrein in zulk een helder daglicht stelt.

Hoe fijn is niet al dadelijk de jeugd van Groen geteekend !

Met hoeveel kostelijke trekjes, niet zelden getuigenis afleggend van den scherpen speurzin en het gevoel voor humor bij den schrijver, is dit hoofdstuk verrijkt!

Hoe kiesch, en toch hoe levendig en duidelijk, wordt vervolgens in hoofdstuk III over Groen's innerlijk leven en zijn geestelijke ommekeer gehandeld!

Met welk een eerbied voor Groen's veelzijdigen arbeid vervult de lezing van het V-de hoofdstuk, dat zijn werkleven beschrijft! Hoe duidelijk blijkt daaruit, dat Groen's lijfspreuk „Een staatsman niet, een Evangeliebelijder" niet maar een holle leuze was, doch volkomen zijn leven typeerde.

En zoo zouden we voort kunnen gaan, want elk hoofdstuk heeft zijn eigen aantrekkelijkheid en waarde. Volstaan we er echter mede — teneinde daardoor bij velen de lust te prikkelen, zèlf van deze hoogstbelangrijke biografie kennis te nemen — de **onderwerpen** te noemen, waarover vervolgens nog afzonderlijk gehandeld wordt. Het zijn: Groen van Prinsterer als historicus; Groen van Prinsterer en de kerkelijke strijd; Het Antirevolutionair of Christelijk-Historisch beginsel; Groen en ons Parlementaire stelsel; Groen van Prinsterer en de Schoolstrijd; Groen van Prinsterer en Indië; Groen en de Sociaal-Economische vraagstukken.

Waarlijk, dit werk behoort gelezen en bestudeerd te worden door allen, die belangstellen in den worstelstrijd tegen den geest der eeuw, door onze voortrekkers gestreden. En vooral door onze jonge menschen!

Hadde Prof. Fabius de verschijning ervan nog mogen beleven, en met eigen oogen deze kroon op zijn levensarbeid mogen aanschouwen!

TH. RUYS Jr.

Maranatha-Scheurkalender door *Ds. J. J. Knap Czn.* voor 1933.
Kampen. J. H. Kok.

Dit is een goede, degelijk bewerkte scheurkalender die we

èn om den inhoud èn om het mooie schild hartelijk aanbevelen.

T. HOEKSTRA.

Kaarten voor het Kaartregister
Neerbosch. Neerbosch' Boekhandel.

Deze kaarten lijken mij goed bruikbaar. Ze zijn, jammer genoeg, alleen geschikt voor de Ned. Herv. Kerk. Het komt mij voor dat ze, bij kleine getallen, tamelijk duur zijn.

T. HOEKSTRA.

P. Kanamori. **De drie-uren toespraak.**
Den Haag. J. N. Voorhoeve, 1932.

De Japanner Kanamori geeft hier een uiteenzetting van de hoofdwaarheden van het Christendom, God, zonde en verlossing, verstaat de kunst om overtuigend te spreken, en, terwijl hij in zijne apologie sterk is, weet hij toch ook thetisch de waarheid van het Christendom aan te bevelen. Ik heb dit boekje met genoegen gelezen.

T. HOEKSTRA.

Neerbosch Scheurkalender, 1933.
Weezenalmanak, 1933.
Almanak voor de jeugd, 1933.
Neerbosch. Neerbosch' Boekhandel en Uitgeverij.

De kalender van Neerbosch geeft practische verklaringen van een tekst, toegepast vooral op het geestelijk leven. Het schild kan ik dit jaar niet mooi vinden. De Weezenalmanak is in zijn soort een juweeltje. Er staat letterlijk alles in. De almanak voor de jeugd zal door de kinderen met graagte gelezen worden.

T. HOEKSTRA.

Ambtsagenda voor predikanten, 1933. Bewerkt door *B. Hagenaar* en *A. J. Wormgoor.*

Deze ambtsagenda is een zeer bruikbaar boekje. De lijst van giften kan het volgend jaar worden beperkt. Ik zou ook raden geen advertenties in het boekje op te nemen.

T. HOEKSTRA.

Kerstnummer 1932 van Op den Uitkijk.
Wageningen. N.V. Gebr. Zomer en Keuning.

Dit Kerstnummer van Op den Uitkijk, 120 bladzijden groot, is zeer mooi. Ten eerste om de platen van Herman Dijkstra, ten tweede om de vertellingen, die opgenomen zijn, waarvan die van prof. Waterink over *Wat hem vasthield* een der beste is. Bijna alle bijdragen, waaronder heel fijne, staan met Kerstmis in verband. De firma Zomer en Keuning beijvert zich ieder jaar, om van het beste het beste te geven.

T. HOEKSTRA.

J. A. Tazelaar. **Boekbeoordeeling van Kinderlectuur voor de Zondagsschool door de Commissiën van Jachin.**
Haarlem. A. Verleur. 1932.

De boekbeoordeeling van Jachin die thans weer in brochurevorm is verschenen, geeft eerst een algemeene beschouwing over Zondagsschoollectuur in crisistijd en daarna een bespreking van de boekjes en boeken die bij verschillende uitgevers verschenen zijn. Het is een betrouwbare gids, die velen het rechte pad wijst. Het bestuur van Jachin en in het bizonder Ds. J. A. Tazelaar verdienen den dank van allen die van dezen uitnemenden leidraad gebruik maken.

T. HOEKSTRA.

H. van den Brink. **Schetsen voor de behandeling van Zending op de Jongelingsvereenigingen op Geref. Grondslag.**
Amersfoort. Bondsbureau. 1932.

Dit boekje van 80 pagina's is voortreffelijk omdat het geschreven is door iemand van wien men voelt dat zijn hart warm voor de zending klopt.

Ten tweede is dit boekje voor de jongelingen — en voor veel meer anderen — zoo uitnemend, omdat het bij is. Heelemaal bij. 't Staat midden in onzen tijd.

En ten derde is de methode van behandeling uitnemend. Bij ieder zendingsveld heeft hij een bepaald onderwerp genomen, bv. Magelang — de colportagearbeid, Poerbolinggo — het nationalisme als zendingsvraagstuk, enz.

Met veel genoegen heb ik dit boekje gelezen. Een kleine opmerking : het is eigenlijk niet in overeenstemming met het Geref. beginsel om van de religie der laag-staande volken als van de religie der *primitieven* te spreken.

T. HOEKSTRA.

B. A. Bos. **Kort overzicht van de Gereformeerde leer.** Ten dienste van de Evangelisatie.
Assen. G. F. Hummelen's Electr. Drukkerij 1932.

Dit is een mooi boekje, zeer geschikt voor menschen, die door evangelisatie gewonnen zijn en ook bruikbaar voor hen, die ter catechisatie gaan. Wanneer ik een opmerking zou willen maken, zou het deze zijn, dat de praedestinatie beter te plaatsen is onder de leer van God of van den Raad Gods dan onder die der kerk. Misschien zou ook de leer van het verbond der genade nog iets uitgebreid kunnen worden.

T. HOEKSTRA.

Verslag van de eerste Conferentie van Commissies voor de Zending onder de Joden, uitgaande van de Gereformeerde Kerken in Nederand, gehouden te Amsterdam 26—28 Juli 1932.

Den Haag. Bureau der Jodenzending, Oostduinlaan 47.

Ik hoor in dit Verslag van de eerste Confrentie voor de Zending onder de Joden, onder de voortreffelijke leiding van Ds. J. Douma, drieërlei toon.

In de eerste plaats een toon van dank dat de arbeid nu begonnen is onder leiding van twee missionaire dienaren des Woords. Jaren en jaren geleden is men al geld gaan verzamelen voor het werk. Ds. Kropveld heeft er veel voor gedaan, thans bezitten we twee predikanten die zich geheel aan dezen tak van dienst in Gods Koninkrijk geven.

Ten tweede hoor ik den toon van onderworpenheid aan de H. Schrift. Men wil in dezen arbeid buigen voor haar en voor haar alleen. Men is een tegenstander van Antisemitisme en van Chiliasme beide, juist om deze reden dat alle twee in strijd zijn met de H. Schrift. Ge ziet dit aan het referaat van prof. Grosheide. Hij zegt : aan de eene zijde staan de Joden als Zendingsobject niet boven Heidenen en Mohammedanen en aan den anderen kant zijn zij toch de beminden om der Vaderen wil, ze hebben historische, nationale „rechten". Vooral de Zending onder de Joden heeft behoefte aan principieele voorlichting. Men wil gaarne gaan in denken èn doen in de lijn van de H. Schrift.

Ten derde hoor ik een toon van bezwaarnis. Het werk is moeilijk, de Jood is trotsch en hard, zijn ziel te benaderen met het Evangelie is heusch niet gemakkelijk. Het is zoo. De Joden zijn de moeilijkst te bewerken akker. Er ligt een vloek op hen. Maar heerlijk is het ook wanneer God dien vloek in een zegen verandert en een Jood of Jodin knielt aan den voet van het kruis. Dan zien we dat God genadig is en een Hoorder der gebeden. T. HOEKSTRA

Jubileumnummer van de Vriend des Huizes.
Neerbosch' Boekhandel en Uitgeverij.

Deze aflevering van pl.m. 180 bladzijden druks is schitterend typografisch werk, geeft een goeden kijk op de Weesinrichting, biedt uitnemende litteraire schetsen, i. e .w. dit is met recht een *gulden* boek.

T. HOEKSTRA.

Ons Liedeboek. Verzameld en gerangschikt door *J. Pelser* en *G. J. van Zanten*. Vierde Druk herzien met medewerking van *D. Surink*.
Groningen. J. B. Wolters Uitg.-maatschappij. 1932.

Dit boek met 130 liederen, meestal gezet op twee stemmen, in helderen druk, zal wel door de meeste onderwijzers onzer christelijke scholen gebruikt worden. Wie het nog niet kent, mag het wel eens koopen, want hier is een *schat* van liederen voor de jeugd.

T. HOEKSTRA.

Gedenkboek ter gelegenheid van het veertigjarig jubileum der Vereeniging Het Hoogeland, Christelijke vereeniging tot stichting en instandhouding van arbeidskoloniën.
Drachten. Gebr. Folkertsma. 1932.

Ds Meeuwenberg geeft hier een beschrijving van de geschiedenis van het Hoogeland, terwijl onderscheidene personen. o a. Dr. J. Donner, Minister van Justitie, het gedenkboek met hunne bijdragen hebben verrijkt.

T. HOEKSTRA.

Handboek voor Christelijken arbeid. Uitgegeven door den Centraalbond voor Inwendige Zending en Christelijk-philantropische inrichtingen.
Den Haag. Algemeene Boekhandel voor Inwendige en Uitwendige Zending. 1932.

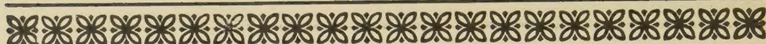
Dit is een boek, dat door iederen kerkeraad moet worden aangeschaft. Het biedt een handwijzer voor allerlei, ook Gereformeerde, stichtingen. Men vindt er de gegevens, die men wenscht. Het is bij tot Dec. 1932. Een voortreffelijke gids.

T. HOEKSTRA.

Th. Delleman en *W. E. Gerritsma.* **De Gereformeerde Kerken.** Handboekje voor haar geschiedenis, kerkenordening, zending en eeredienst.
Aalten. N.V. De Graafschap. 1932.

In een vorige aflevering heb ik bizonder aanbevolen de geloofsleer van Ds. Delleman en Ds. Gerritsma ; hetzelfde kan ik zeggen van dit handboekje voor de geschiedenis, kerkorde, zending en eeredienst van de Geref. kerken. Dit is een uitnemend boekje, zeer geschikt om de catechisanten te doen inleven in hetgeen zij als kerkleden moeten weten om bewust belijdend lid van de Geref. kerk te zijn. Dat onze predikanten dit boekje eens bestellen, ze zullen het op de catechisaties invoeren. Niet om alles van buiten te laten leeren, maar om een indruk te geven van hetgeen ons kerkelijk leven is.

T. HOEKSTRA.

ONTVANGEN BOEKEN.

Toelichting op deel II van den Leidraad Maatschappelijke onderwerpen.

Amersfoort. Bondsbureau. 1932.

A. Janse. Nationaal-socialistische fascistenpolitiek.

Aalten. De Graafschap. 1932.

Kinderpsychologie en Paedagogiek. Gereformeerde Evangelisatie. Cursus D en E, afl. 1.

Vlaardinger-Ambacht-Instituut Gerito.

Maranatha Scheurkalender 1933.

Kampen. J. H. Kok. 1932.

M. van der Staal. Om een menschenziel.

Kampen. J. H. Kok. 1932.

Kaarten voor het kaartenregister der kerk.

Neerbosch Boekhandel, Neerbosch.

W. M. le Cointre. Het sociale Jezusbeeld.

Amsterdam. Uitgeversmaatschappij Holland. 1932.

The Evangelical Quarterly. Oct. 1932.

London. James Clarke en Co. Ltd.

Handboek voor Christelijken arbeid. Uitgegeven door den Centraal Bond voor Inwendige Zending en Christelijk-Philantropische Inrichtingen.

Den Haag. Nassau-Zuilensteinstraat 25. N.V. Algemeene Boekhandel voor Inwendige en Uitwendige Zending.

Dr. A. Kuyper Jr. Van het Koninkrijk der hemelen. Goedkoope Volksuitgave.

Kampen. J. H. Kok. 1932.

Theol. Wörterbuch zum N. T. Afl. 5 en 6 en 7.

Stuttgart. W. Kohlhammer 1932.

Weezen Almanak 1933.

Neerbosch' Boekhandel en Uitgeverij.

Almanak voor de Jeugd 1933.

Neerbosch' Boekhandel en Uitgeverij.

Neerbosch' Scheurkalender 1933.

Neerbosch' Boekhandel en Uitgeverij.

J. Kuiper. Het verhaal van Penelope en Ulysses in verband met de wederkomst van den Heiland.

Leeuwarden, Zaailand 58. J. Kuiper.

Hans Preusz. Das Bild Christi im Wandel der Zeiten. Dritte Auflage.

Leipzig. A. Deichertsche Verlagsbuchhandlung 1932.

J. A. Tazelaar. Boekbeoordeeling van kinderlectuur door Jachin.

Haarlem. A. Verleur. 1932.

Dr. J. Schelhaas. De Messiaansche profeten in den tijd vóór Israels volksbestaan.

Hoogeveen. R. Slingenberg. 1932.

De Elisabethbode. No. 7 en Kerstnummer.

Zeist, v. d. Merschlaan 61.

Dr. J. Veldkamp. Moderne Engelsche literatuur.

Zutphen. G. J A. Ruys Uitg. Mpij. 1932.

P. Kanamori. De drieurentoespraak.

Den Haag. J. N. Voorhoeve. 1932.

P. ten Have. Lezen en verstaan van 't Oude Testament.

Neerbosch. Neerbosch' Boekhandel en Uitgeverij. 1932.

Dr. D. H. Th. Vollenhoven. De noodzakelijkheid eener Christelijke logica.

Amsterdam. H. J. Paris. 1932.

Menigerlei Genade. 22e Jaargang No. 21—30.

Kampen. J. H. Kok. 1932.

Dr. K. Barth. Kirchliche Dogmatik I 1.

München. Chr. Kaiser Verlag 1932.

Verslag van de Eerste Conferentie van de Zending onder de Joden. 26—28 Juli 1932.

Den Haag. Oostduinlaan 47.

Dr. T. J. Krop. Laat ons deze belijdenis vasthouden. Een twaalftal Jeugdpreeken.

Rotterdom. Stemerding en Co. 1932.

Jubileumnummer van de Vriend des Huizes.

Neerbosch. Neerbosch' Boekhandel en Uitgeverij. 1932.

Dr. W. H. Gispen. Exodus I.
Kampen. J. H. Kok. 1932.
J. Pelser en G. J. van Zanten. Ons Liederenboek. Vierde Druk.
Groningen. J. B. Wolters. 1932.
Dr. F. L. Bos. Johann Piscator. Ein Beitrag zur Geschichte der reformierten Theologie.
Kampen. J. H. Kok. 1932.
Willem de Mérode. Langs den Heirweg.
Kampen. J. H. Kok. 1932.
Dr. S. Greydanus. Het gebruik van het Grieksch door den Heere en Zijne apostelen in Palestina.
Kampen. J. H. Kok. 1932.
Dr. K. Groot. Die Erweckungsbewegung in Deutschland und ihr literarischer Niederschlag als Gegenstück zu dem Holländischen Réveil.
Wageningen. H. Veenman en Zonen. z. j.
Kerstmisnummer van Op den Uitkijk.
Wageningen. Gebr. Zomer en Keunings Uitg. Mpij.
Studiën van L. Wagenaar. Uitgegeven door den bond Achawah met inleiding en aanteekeningen van L. Hirschel.
Amsterdam. Algem. en Kantoorboekhandel. J. Breestraat 63 Amsterdam C.
P. ten Have. Lezen en Verstaan. 3 I.
Neerbosch' Boekhandel en Uitgeverij. 1932.
Ambtsagenda voor predikanten door B. Hagenaar en A. J. Wormgoor. Derde Jaargang.
Meppel. Ten Brink en Stenvert en Zoon.
Handboek voor Christelijken arbeid.
Den Haag. N.V. Algemeene Boekhandel voor Inwend. en Uitwend. Zending.
Dr. G. Horreüs de Haas. Goed en kwaad. Ethiek.
Assen. Van Gorcum en Co. 1932.
Het heilig Evangelie. Naar schrift en schrift-taal-eigen vertolkt aan het coelibataire Christendom.
Zaltbommel. Van de Garde en Co's Drukkerij. 1932.